

Prof. dr hab. Zdzisław Julian Winnicki
Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego,
Polska

Opinia promotora o pracy doktorskiej Pawła Sobika
Akcja Wyborcza Polaków na Litwie
w systemie politycznym Republiki Litewskiej
(1994–2014)¹

Proces odrodzenia narodowego Polaków na Litwie, którzy stanowią mniejszość autochtoniczną, zamieszkującą tereny wchodzące przed II wojną światową w skład Państwa Polskiego, historycznie zaś będące częścią Wielkiego Księstwa Litewskiego, doprowadził do powstania kilkudziesięciu organizacji polskich działających na polu oświaty, kultury, ochrony dziedzictwa, mediów itp. Z myślą o możliwości oddziaływania na życie polityczne państwa zamieszkania pojawiło się kilka inicjatyw politycznych, z których najważniejsze znaczenie ma Akcja Wyborcza Polaków na Litwie, która od swojego powstania w 1994 roku bierze udział w wyborach na Litwie zarówno na poziomie ogólnokrajowym (wybory parlamentarne, europarlamentarne i prezydenckie), jak i lokalnym (wybory do rad samorządowych). Nieprzerwanie od 1996 roku jej przedstawiciele zasiadają w Sejmie Republiki Litewskiej (obecnie frakcja AWPL liczy 8 posłów), w dwóch rejonach Wileńszczyzny partia ta od 1995 roku kontroluje większość w radach samorządowych, w innych – bierze udział w współrządzeniu, posiada także swojego przedstawiciela w Parlamencie Europejskim.

W praktyce funkcjonowania systemów partyjnych krajów Europy Środkowej udział mniejszości narodowych w życiu politycznym jest zjawiskiem powszechnym. Mniejszości narodowe tworzą swoje partie polityczne, które przy odpowiednich wynikach wyborczych biorą udział w koalicjach rządowych (przykład Partii Węgierskiej Koalicji i partii Most-Híd na Słowacji, Demokratycznego Związku Węgrów w Rumunii, Demokratycznej Unii Albańczyków w Republice Macedonii), udzielają po-

¹ Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Zdzisława Juliana Winnickiego, Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego.

parcia partiom ogólnonarodowym przyjaznym dla ich interesów (np. Partia Centrum w Estonii) bądź głosują na partie ogólnonarodowe bez zwracania uwagi na ich programy etniczne (przykład mniejszości polskiej w Republice Czeskiej). AWPL jest jedyną partią polityczną odwołującą się do polskości poza granicami Państwa Polskiego posiadającą swoich reprezentantów w instytucjach kraju zamieszkania.

W literaturze przedmiotu w Polsce funkcjonowanie Akcji Wyborczej Polaków na Litwie nie doczekało się dotąd monograficznego opracowania. Rozprawa dra Pawła Sobika stawia sobie za cel wypełnienie luki badawczej, przedstawienie uwarunkowań funkcjonowania partii w litewskim systemie politycznym i wśród mniejszości polskiej na Litwie. W pracy analizie poddane zostały elementy składające się na siłę polityczną partii, przyczyny skuteczności w wyborach oraz umiejętność przełożenia wyników wyborczych na możliwość realizowania własnego programu politycznego, a także ograniczenia w funkcjonowaniu partii (zarówno zewnętrzne, związane z litewskimi ordynacjami wyborczymi, jak i wewnętrzne, odnoszące się do działalności samej partii).

Ramy chronologiczne pracy wyznaczają lata 1994 i 2014. Cezurą początkową jest powołanie do życia nowej partii politycznej – AWPL (zjazd założycielski odbył się w sierpniu, formalna rejestracja – w październiku 1994 roku). Z uwagi na to, że powołanie partii odbyło się na podstawie wymuszonej – na skutek zmiany ustawodawstwa – rezygnacji Związku Polaków na Litwie ze spełniania funkcji politycznej, w trzecim rozdziale zostały omówione wydarzenia związane z polityczną aktywnością mniejszości polskiej od powstania pierwszej polskiej organizacji w Litewskiej SRR do czasu powołania AWPL. Podobnie w rozdziale dotyczącym litewskiego systemu politycznego wyraźniejszą cezurą jest przyjęcie Aktu Przywrócenia Państwa Litewskiego z 1990 roku. W obu przypadkach trzymanie się ściśle wyznaczonego w tytule pracy 1994 roku powodowałoby niemożliwość pełnego zrozumienia podejmowanej problematyki. Rokiem zamykającym rozważania jest rok 2014. Dwudziestolecie istnienia AWPL stanowi dobrą okazję do podsumowania roli, jaką ta partia odgrywa w litewskim systemie politycznym i środowisku polskim. Poza tym przeprowadzone w tym roku wybory prezydenckie i do Parlamentu Europejskiego zakończyły pełny cykl czterech rodzajów wyborów odbywających się na Litwie (oprócz wymienionych już samorządowych i sejmowych, 2011–2014). Niemal dokładnie w 20. rocznicę swojego powołania, Akcja opuściła także koalicję rządową, którą tworzyła od 2012

roku, co stanowi ważną strategiczną decyzję o sposobie, w jaki partia zabiega o realizację swoich postulatów.

Praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia, wykazu źródeł i literatury oraz aneksów. Rozdziały zostały wyodrębnione na podstawie kryterium problemowego, nie zaś chronologicznego. Pierwszy rozdział składa się z dwóch części. W pierwszej zaprezentowany został przedmiot badań – mniejszość polska na Litwie, której przedstawiciele zainicjowali powstanie Akcji Wyborczej Polaków na Litwie jako reprezentanta politycznego mniejszości. Omówione zostały liczebność i rozmieszczenie mniejszości, zgłaszane przez nią postulaty dotyczące przestrzegania praw mniejszości narodowych, relacje z większością litewską, które determinują działania podejmowane przez polityków zarówno AWPL, jak i innych ugrupowań oraz kwestia Karty Polaka, będąca skierowanym bezpośrednio do Polaków na Wschodzie wyrazem więzi, jaką rodakom za granicą oferuje Rzeczpospolita Polska. Druga część rozdziału dotyczy udziału mniejszości narodowych w życiu politycznym państw zamieszkania w Europie Środkowej i Wschodniej. Akcja Wyborcza Polaków na Litwie jest jedną z wielu istniejących w regionie partii politycznych, deklarującą chęć realizacji postulatów mniejszości narodowych. Omówione zostały warunki, jakie stwarza państwo zamieszkania w celu uzyskania przez mniejszości narodowe reprezentacji parlamentarnej, a także przykłady zaangażowania politycznego mniejszości w różnych państwach.

W drugim rozdziale omówiono ramy działania partii w litewskim systemie politycznym. Scharakteryzowany został sam system polityczny, podano szczegółowe przepisy poszczególnych ordynacji wyborczych, zaprezentowano ewolucję litewskiego systemu partyjnego, zasady funkcjonowania samorządu terytorialnego, scharakteryzowano politykę narodowościową Litwy oraz litewsko-polskie stosunki polityczne, jako mające istotne znaczenie na zgłaszane w kolejnych latach postulaty społeczności polskiej.

Trzeci rozdział ukazuje aktywność polityczną mniejszości polskiej na Litwie w okresie odbudowywania litewskiej niepodległości. W początkowym okresie swego istnienia Związek Polaków na Litwie odgrywał rolę polityczną i musiał określić swój stosunek do tak zasadniczych kwestii, jak litewska niepodległość czy propozycje ustanowienia na Wileńszczyźnie polskiej autonomii. Omówione zostały wyniki przedstawicieli ZPL oraz innych Polaków w wyborach odbywających się na Litwie w latach

1990–1993. Prezentacja tego zagadnienia jest punktem wyjścia do charakterystyki Akcji Wyborczej Polaków na Litwie, która przejęła funkcje polityczne, a także doświadczenia Związku Polaków na Litwie w udziale w życiu politycznym Litwy. W czwartym rozdziale zaprezentowane zostały elementy funkcjonowania AWPL. Przedstawiono okoliczności powstania partii, jej strukturę wewnętrzną i bazę członkowską, program wyborczy oraz źródła finansowania. Omówiono stanowisko Akcji wobec najważniejszych wydarzeń na litewskiej scenie politycznej. Osobne miejsce w rozważaniach poświęcono stosunkowi Akcji do innych ugrupowań mniejszości narodowych, zwłaszcza intensyfikowanych w ostatnich latach prób pozyskania elektoratu rosyjskiego.

Piąty rozdział dotyczy wyników przedstawicieli AWPL w czterech typach wyborów: sejmowych, samorządowych, europarlamentarnych i prezydenckich. We wszystkich przypadkach wskazane zostało ich znaczenie w działalności AWPL. Ważną kwestią jest szczegółowe omówienie wpływu ordynacji wyborczej na liczebność reprezentacji AWPL w Sejmie RL. Zaprezentowane zostało także terytorialne zróżnicowanie elektoratu partii w poszczególnych rejonach i w skali całej Litwy. W szóstym rozdziale omówiono efekty działalności wybranych przedstawicieli AWPL w Parlamencie Europejskim, Sejmie RL i radach samorządowych oraz desygnowanych przez partię przedstawicieli do instytucji rządowych.

Ostatni siódmy rozdział traktuje o stanowisku innych grup Polaków na Litwie wobec działalności partii. Z uwagi na różne polityczne preferencje przedstawicieli społeczności polskiej, AWPL nigdy nie zdołała skupić wokół siebie większości Polaków na Litwie. Poza Akcją Polacy mają możliwość angażowania się w życie innych ugrupowań politycznych zarówno o charakterze etnicznym, jak i ogólnolitewskim. Przedstawione zostały argumentacje sprzyjające takim praktykom oraz efekty działalności Polaków poza AWPL. Na osobne omówienie, z uwagi na trwałą więź istniejącą nieprzerwanie od 1994 roku, zasługiwały relacje AWPL z organizacją-matką, czyli Związkiem Polaków na Litwie, który po przekazaniu Akcji funkcji politycznych skupił się na działalności społecznej i kulturalnej. Częścią rozdziału jest także prezentacja funkcjonujących na Litwie mediów polskojęzycznych jako czynnika wpływającego na postrzeganie partii przez ich odbiorców.

W aneksach przedstawione zostały materiały, które dotąd nie były publikowane w opracowaniach na temat Polaków na Litwie. Są one w większości wynikiem osobistej pracy autora z danymi statystycznymi

udostępnionymi przez Główną Komisję Wyborczą oraz inne instytucje państwowe. Na uwagę zasługuje przede wszystkim Aneks nr 10, prezentujący wyniki AWPL według starostw poszczególnych rejonów Wileńszczyzny na przestrzeni 20 lat działalności partii, gdyż w piśmiennictwie na temat wyników wyborczych dane podawane są według granic okręgów jednomandatowych (wybory do Sejmu) lub poszczególnych rejonów (wybory pozostałego typu). Granice te nie przystają do siebie, dlatego ich prezentacja do poziomu starostw (na podstawie przekonania, że w skali rejonów lub okręgów jednomandatowych uzyskiwane wyniki prowadziłyby do zbyt ogólnych wniosków, zaś w skali poszczególnych dzielnic wyborczych – zbyt rozdrobnionych) pozwala uchwycić zmiany w kwestii poparcia AWPL w danym starostwie, a także samo rozrastanie się starostw Wileńszczyzny na przestrzeni ostatnich dwóch dekad.

Badania przeprowadzone na potrzeby rozprawy w głównej mierze opierają się na kwerendzie najważniejszych tytułów prasowych ukazujących się w Litewskiej SRR, Republice Litewskiej i w Polsce w językach polskim oraz, w mniejszym stopniu, litewskim i rosyjskim. Różnorodność ukazujących się tytułów sprzyjała możliwości szerokiego ujęcia badanej problematyki, konfrontacji i weryfikacji danych. Duża część tytułów jest bądź była w czasie swego istnienia powiązana z konkretnymi środowiskami politycznymi, stanowiąc ich formalne lub nieformalne organy prasowe. Sprzyjało to ukazywaniu możliwie szerokiej perspektywy funkcjonowania AWPL, jej relacji z innymi ugrupowaniami oraz zaangażowania politycznego pozostałej części mniejszości polskiej opisywanej i analizowanej z pozycji polskich, litewskich i rosyjskich.

Źródłem wszystkich pojawiających się w pracy danych statystycznych dotyczących wyników wyborczych jest strona internetowa Głównej Komisji Wyborczej, która w sposób uporządkowany prezentuje wyniki wszystkich wyborów odbywających się na Litwie od 1993 roku, z dokładnością do pojedynczych dzielnic wyborczych. Z uwagi na trzymanie się przez Komisję zasad poszczególnych wyborów i prezentowanie wyników wyborów sejmowych w rozbiciu na okręgi jednomandatowe, pozostałych zaś wyborów – na jednostki samorządowe, opracowanie danych potrzebnych do porównywania wyników w skali poszczególnych starostw wymagało starannych, samodzielnych prac z przedstawionymi wynikami. Ważnym źródłem jest także strona internetowa Sejmu RL, która prezentuje dane o pracach poszczególnych kadencji litewskiego

parlamentu od 1990 roku, przebiegu procesu legislacyjnego, wynikach głosowań, aktywności poselskiej oraz zawiera bazę wszystkich przyjętych przez Sejm aktów prawnych.

Rozprawa dra Pawła Sobika jest kompleksowym źródłem wiedzy o Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i politycznym zaangażowaniu mniejszości polskiej w Republice Litewskiej. Autor rozważa istotne kwestie związane z funkcjonowaniem partii: przedstawia jej relację z społecznością polską, narodem tytularnym oraz innymi wspólnotami mniejszościowymi; dogłębnie analizuje wpływ ordynacji wyborczych na wyniki mandatowe partii; czyni ustalenia w kwestii zróżnicowania terytorialnego poparcia wyborczego.

Na zakończenie warto zaznaczyć, że dysertacja dra Pawła Sobika jest trzecią na liście oryginalnych prac doktorskich na tematy związane z współczesną *Lituanistyką* i litewskimi *Polonicami*, jakie powstały w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego na seminarium doktorskim prof. Z. J. Winnickiego. Pierwszą było pionierskie opracowanie dra Pawła Masłowskiego zatytułowane *Związek Polaków na Litwie w latach 1988–2004 i inne polskie organizacje w Republice Litewskiej* (2013), drugą – Aleksandry Komody *Transformacja ustrojowo-polityczna w Republice Litewskiej w latach 1988–2010* (2015), jedyne jak na razie studium ustrojowo-polityczne powstałe w Polsce.